

УДК 378.147

А. Р. ЗУБРИК

СТРУКТУРА, ОСОБЛИВОСТІ ТА УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОДУКТИВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Розглянуто структуру та особливості продуктивного педагогічного мислення майбутніх учителів іноземних мов, обґрунтовано необхідність його формування при підготовці майбутніх фахівців. Розкрито зміст продуктивного мислення як поєднання креативного і критичного мислення та продемонстровано їх основні характеристики. Запропоновано педагогічні умови його формування і рекомендовано застосування продуктивних методів та форм, які сприяють формуванню продуктивного педагогічного мислення майбутніх учителів іноземних мов.

Ключові слова: вчитель, продуктивне педагогічне мислення, психолого-педагогічні умови.

А. Р. ЗУБРИК

СТРУКТУРА, ОСОБЕННОСТИ И УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОДУКТИВНОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ

Рассмотрено структуру и особенности продуктивного педагогического мышления будущих учителей иностранных языков, обосновано необходимость его формирования при подготовке высокопрофессиональных специалистов. Раскрыто содержание продуктивного мышления как соединение креативного и критического мышления и продемонстрировано их основные характеристики. Предложено педагогические условия его формирования и рекомендовано использование продуктивных методов и форм, которые способствуют формированию продуктивного педагогического мышления будущих учителей иностранных языков.

Ключевые слова: учитель, продуктивное педагогического мышление, психолого-педагогические условия.

A. R. ZUBRYK

THE STRUCTURE, PECULIARITIES AND CONDITIONS OF FORMATION OF PRODUCTIVE PEDAGOGICAL THINKING OF FUTURE TEACHERS OF THE FOREIGN LANGUAGES

The structure and peculiarities of productive pedagogical thinking of future teachers of the foreign languages are investigated in this paper. The necessity of its formation in preparing highly qualified specialists is analyzed. The contents of productive thinking are shown as a combination of creative and critical thinking and their main characteristics are cleared up. The pedagogical conditions of its formation are proposed. The productive methods and forms which help the formation of productive pedagogical thinking of future teachers of the foreign languages are recommended to be used.

Key words: teacher, productive pedagogical thinking, psychological and pedagogical conditions.

У вітчизняній та зарубіжній педагогіці багато уваги приділяється розвитку креативних рис особистості вчителя. Майбутній вчитель іноземних мов творить і формує особистість, тому сам повинен бути творчим і неординарним, мислити продуктивно, володіти інноваційним стилем, оскільки такий педагог відіграє у навчанні і вихованні вирішальну роль, впливаючи своєю особистістю на свідомість учнів і студентів набагато більше, ніж за допомогою інших методів.

Ми вважаємо, що формування і розвиток продуктивного педагогічного мислення є однією з основних вимог до висококваліфікованої особистості майбутнього вчителя іноземних мов. Такого мислення можна досягти шляхом постановки педагогічних проблем, їх вирішення з високим рівнем новизни та оригінальності, створення й аналізу конкретних педагогічних ситуацій, які спрямовані на формування творчої активності [6, с. 204].

Оволодіння знаннями, вміннями і навичками становить сутність пізнавальної діяльності учасників навчального процесу. Вчитель як керівник цього процесу не лише пояснює новий навчальний матеріал, а насамперед створює умови, за яких студенти та учні можуть найраціональніше і найпродуктивніше вчитися [2, с. 34].

Для майбутнього вчителя іноземних мов дуже важливими, на нашу думку, є такі професійні й особистісні якості, як продуктивне педагогічне мислення, комунікабельність, педагогічна спрямованість, педагогічна творчість. Йому необхідно знати предмет діяльності, бути вимогливим та щирим у стосунках, постійно прагнути до самоосвіти, виробляти в собі спостережливість, гуманність, науковість, творчий підхід до викладання і вирішення ситуацій, вміти вправно використовувати голос, жести, міміку.

Освітня система України потребує впевненого педагога, здатного адекватно реагувати на нові вимоги часу й швидко приймати професійно коректні рішення. Такий стиль діяльності висуває високі вимоги до вчителя, його особистісних якостей та освітнього рівня і стає можливим за умови високорозвиненого продуктивного педагогічного мислення.

Метою статті є визначення структури й особливостей продуктивного педагогічного мислення майбутніх учителів іноземних мов.

Концептуальною основою для розробки структури продуктивного мислення стали наукові дослідження М. Вертгеймера, З. Калмикової, Дж. Чаффі, Т. Харсона, К. Тенка та інших вчених, а також наукові пошуки, здійснені в працях С. Гончаренка, К. Мур та інших, які показали роль і місце мислення вчителя у структурі педагогічної діяльності та визначили вплив педагогічного мислення на особистість педагога.

Продуктивне мислення трактується вченими по-різному. Більшість дослідників розуміють його як творче, креативне, евристичне мислення. На думку Дж. Чаффі і Т. Харсона творчості, як і інших мисленнєвих здібностей, можна навчати, навіть більше, її можна розвивати [4, с. 361; 5, с. 46].

Давньогрецький філософ Геракліт писав, що несподіване поєднання важливіше, ніж очікуване. З ним погоджується Т. Харсон, вважаючи несподіване поєднання основою продуктивного мислення. Він стверджує, що при репродуктивному мисленні людина свідомо відтворює навчені думки і дії, тобто старі моделі, щоб досягнути передбачуваних результатів, а в найкращому випадку намагається суттєво покращити їх; продуктивне ж мислення – це спосіб створювати нове, метою якого є інсайт [5, с. 49].

На думку М. Вертгеймера, це мислення інсайту (з англ. внутрішнє осяяння та розуміння), яке веде до народження нових ідей та вибухової зміни, що в свою чергу змінює наші погляди на світ [1, с. 67].

Т. Харсон вбачає у продуктивному мисленні двосторонню суть: з одного боку – це креативне, а з іншого – критичне мислення, які використовуються окремо одне від одного. Він вважає, що креативне мислення має три суттєві ознаки. По-перше, воно продуктивне, оскільки його початкова функція – творити «щось з нічого». Для різних людей продукування ідей має різні форми: мрії, запитання або просте бажання щось дізнатися. Незалежно від того, як людина продукує нові ідеї, вони є скороминучі, а інколи за мить вона забуває, що продукувала їх [5, с. 49].

Скороминучі нові ідеї вступають в дію завдяки другій ознаці креативного мислення: воно позбавлене здатності оцінювати. Людина не може творити та оцінювати одночасно, а напівсформовані поняття не виживають під тиском її інтелекту.

Третя ознака зумовлена попередніми двома: таке мислення здатне розширюватись. Індивід продукує ідеї та дозволяє їм існувати, а відкладаючи оцінювання, він здатний створювати більше ідей. Отже, креативне мислення є продуктивним, не оцінювальним, здатним до розширення [7].

Оскільки креативне мислення, на думку Дж. Чаффі, є результатом відкриття нового або покращеного рішення проблеми, то критичне мислення – таке, за допомогою якого досліджуються і апробовуються запропоновані рішення, а також доводиться їх доцільність. Креативне мислення спонукає до народження нових ідей, тоді коли критичне – випробовує ідеї на наявність недоліків у

ОБГОВОРЮЄМО ПРОБЛЕМУ

них. Обидва види необхідні для ефективного вирішення проблем, хоча вони несумісні: креативне мислення є перешкодою для критичного і навпаки. Для креативного мислення думки повинні бути вільними, а критичне судження відбирає і визначає найкращі та найефективніші ідеї [4, с. 237–238].

Для визначення тих ідей, які є потенційно корисними, майбутнім учителям іноземних мов варто після креативного педагогічного мислення використовувати критичне. Воно є необхідним та суттєвим для здійснення операції «ідея-випробування». Дж. Чаффі стверджує, що «фахівець може бути високо креативним, але не всі свої ідеї він визначає практично і причинно, інколи його креативність не веде до бажаних результатів. Для того, щоб зробити таке розмежування, потрібно дотримуватись певної дистанції і відсторонення, щоб бути спроможним оцінити свої ідеї об'єктивно» [4, с. 251].

Стимулюючи креативність студентів, викладачі часто не бажають бути критичними, тому й студенти не вчаться мислити критично. На жаль, більшість людей не відчувають необхідний баланс між креативним і критичним мисленням.

Як справедливо зазначає Дж. Чаффі, слід розуміти відмінність між критичним мисленням і критичним ставленням. Критичне мислення намагається прийти до практичного вирішення проблеми. Попри здатність відображати і відкидати, його кінцева мета є творчою. Наміри ж критичного ставлення руйнівні. Людина з критичним ставленням схильна критикувати винятково заради критики, навіть більше – воно емоційніше, ніж пізнавальне [4, с. 251].

У критичному мисленні розрізняємо три основні ознаки: 1) його аналітичність (людина мислить критично та проникає глибоко в суть речей, щоб розкрити їх нюанси); 2) здатність оцінювати, що визначає успішність чи неуспішність ідей в подальшому розгляді; 3) вибірковість, що звужує список ідей, створених креативним мисленням, відсіває і фільтрує їх, щоб продукувати найраціональніші. Тому критичне мислення використовується для відбору найкращих ідей для подальшого розвитку, для потенційних успішних ідей. Порівняльне зіставлення ознак креативного та критичного мислення зображено на рис. 1.

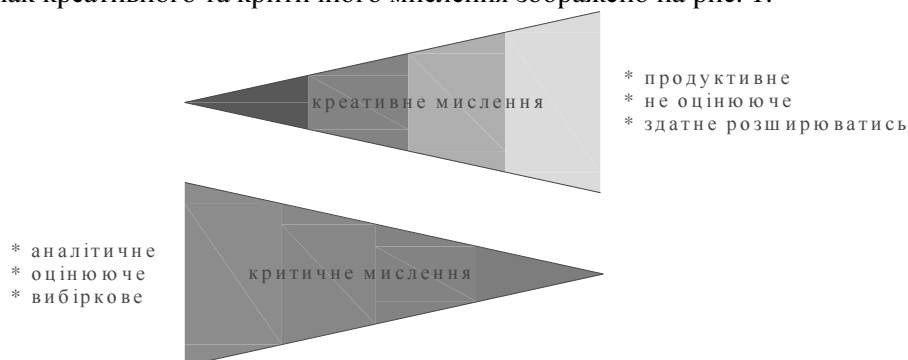

Рис. 1. Порівняльне зіставлення ознак креативного і критичного мислення (за К. Тенком) [7].

К. Тенк вважає, що продуктивність мислення є розрізнявальною ознакою креативного і критичного. Це своєрідне відтермінування оцінювання чи вибору ідей для продукування інших з подальшим поверненням до їх розгляду й відбору. Далі на основі встановленого заздалегідь критерію успіху здійснюється оцінювання ідей. Проте автор вказує на помилковість у розмежування цих видів мислення, оскільки вони частково збігаються та накладаються один на одного. Намагаючись одночасно мислити креативно, генеруючи ідеї та критично оцінюючи їх, людина не досягне успіху. Продуктивність мислення є чудовим альтернативним балансом креативного та критичного мислення, що може змінити світ [7]. Ми погоджуємось з думкою дослідника і вважаємо доцільним зобразити продуктивне мислення як таку ознаку, котра поєднує креативне і критичне мислення, що й забезпечує їх цілісність і питому вагу кожного виду (подано на розробленому нами рис. 2).

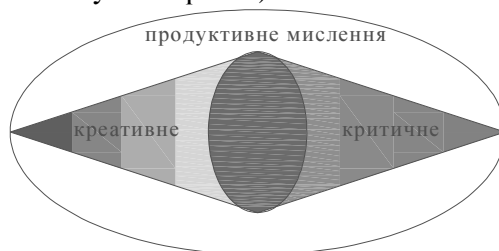

Рис. 2. Продуктивне мислення як поєднання креативного та критичного.

Педагогічна наука шукає способи реалізації різних підходів до підготовки майбутніх вчителів загалом і до формування продуктивного педагогічного мислення зокрема. Проте в педагогічній практиці проблемно-методологічний, проблемно-дидактичний та інші підходи до формування такого мислення майбутнього вчителя реалізуються не завжди успішно. Свідченням цього є те, що викладачі ВНЗ уникають необхідності подолати стереотипні способи дії, не усвідомлюють повністю сутність такого явища, як продуктивне педагогічне мислення, що є важливою умовою переходу від традиційного до особистісно-орієнтованого навчання. Продуктивне педагогічне мислення – це пізнавальний процес виявлення й вирішення педагогічної проблемності, який характеризується особистісною діяльністю вчителя, спрямованого на перетворення особистості у професійній діяльності.

У сучасній психології та педагогіці не існує єдиної структури чи моделі продуктивного педагогічного мислення, однак порівняльно-зіставний аналіз психолого-педагогічних літературних джерел дав підстави зробити висновок, що визначальну роль у креативному та критичному мисленні відіграє мотивація, створення позитивного емоційного фону з креативним кліматом, створення оригінальних, творчих, осмислених і практичних ідей, продукування яких неможливе без певного розуміння сутності продуктивного педагогічного мислення.

Отже, ефективна структура продуктивного педагогічного мислення повинна містити мотиваційний компонент, позитивний емоційний стан особистості, а також певні знання, уміння та навички, пов'язані з продуктивним педагогічним мисленням. У формуванні такого мислення в майбутніх учителів іноземних мов необхідно враховувати також особливості їхньої фахової підготовки, а саме: вплив змісту гуманітарних дисциплін на внутрішній світ і професійну компетентність фахівців.

Визначаючи структуру продуктивного педагогічного мислення, вважаємо, що вона повинна ґрунтуватися на динамічній взаємодії п'ятих компонентів: мотиваційного (формування мотивації успіху); емоційного (сприяння позитивному емоційному стану); компетентісного (засвоєння студентами певних знань з психолого-педагогічних основ продуктивного педагогічного мислення); операційного (оволодіння певними методами, прийомами, навичками, продукування й аналіз ідей); результативного (формування продуктивного педагогічного мислення майбутнього вчителя іноземних мов) (подано на розробленому нами рис. 3).

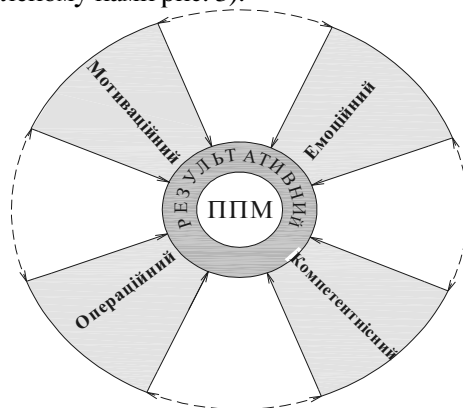

Рис. 3. Структура продуктивного педагогічного мислення.

Можна зробити висновок, що формуванню продуктивного педагогічного мислення майбутнього вчителя іноземних мов сприяють не лише фахові знання, а й знання психолого-педагогічних основ продуктивного педагогічного мислення: ролі мотивації, емоційного стану особистості, її творчих та професійних якостей, прийомів креативного та критичного мислення тощо. Важливим фактором творчої діяльності та організації ефективного формування вказаного мислення майбутніх учителів іноземних мов є мотивація як сукупність рушійних сил, що спонукають людину до певних дій.

Відповідно дуже різними будуть і мотиви формування продуктивного педагогічного мислення у майбутніх учителів іноземних мов: одним цікаво пізнавати нове, інші вважають

своїм обов'язком добре вчитися, їх цікавлять теоретичні питання, пов'язані із спеціальністю, треті хочуть навчитися працювати тощо. Таким чином, характер мотивації використання цього мислення у майбутніх учителів іноземних мов залежить від змісту цілей, якими керується студент, та потреб, які він усвідомлює. Другою ознакою такої мотивації є її предметна вибірковість або спрямованість. Вона вказує на те, який зміст навчального матеріалу, способи дій, види діяльності приваблюють студентів і будуть ефективними для формування та використання продуктивного педагогічного мислення майбутніми учителями іноземних мов.

Викладач може сприяти формуванню мотивації використання продуктивного педагогічного мислення у майбутніх учителів іноземних мов різними засобами. Одним з таких засобів є методи проблемно-розвиваючого навчання. Кожен метод містить сукупність прийомів залежно від їх поєднання і розміщення найповніше виконує ту чи іншу функцію. Проте окремо взятими прийомами та методами неможливо сформувати і розвинути мотивацію, оскільки кожний метод здійснює свій вплив на її розвиток.

Говорячи про мотивацію та індивідуалізацію в методичному аспекті, не можна не відзначити двох моментів мотивації, закладеної в процесі діяльності, тобто продуктивній взаємодії та переживанні ситуації успіху. Продуктивна взаємодія – це умова успіху, яка забезпечується викладачем за допомогою вправ. Тому, створюючи певні умови при організації вправ та роблячи цей процес психологічно цікавим для студентів, викладач може опосередковано позитивно впливати на силу мотивації.

У застосуванні до навчання гуманітарних дисциплін це означає, що в студента спочатку немає потреби до застосування продуктивного педагогічного мислення при вивченні матеріалу, але цікавим є процес виконання вправ, якщо це вправи мовного характеру. В разі успіху йому стає цікаво, тому з'являються нові мотиви, вже не тільки усвідомлювані, а й реально діючі.

Щодо переживання ситуації успіху, то студентів потрібно поставити в таку ситуацію, коли вони відчують певний ступінь задоволеності і їх мотивація зростає, адже неуспішні ситуації не призводять до задоволення потреб.

Тому психолого-педагогічними умовами формування продуктивного педагогічного мислення, на нашу думку, повинно стати забезпечення системної мотивації діяльності майбутнього учителя іноземних мов, використання продуктивних методів і форм підготовки фахівця та прогностичне структурування змісту і проведення оперативної корекції.

Отже, аналіз психолого-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми дав змогу зробити висновок, що в умовах навчання у ВНЗ продуктивне педагогічне мислення майбутнього вчителя іноземних мов можна розглядати як взаємодію таких компонентів: мотиваційний, емоційний, компетентнісний, операційний та результативний, а продуктивне педагогічне мислення – як поєднання креативного та критичного мислення, як пізнавальний процес виявлення і вирішення педагогічної проблемності. Його формування буде ефективним при забезпеченні певних психолого-педагогічних умов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вертгеймер М. Продуктивное мышление: Пер. с англ. / М. Вертгеймер. – М.: Прогресс, 1987. – 336 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
3. Калмыкова З. И. Продуктивное мышление как основа обучаемости / З. И. Калмыкова. – М.: Педагогика, 1981. – 200 с.
4. Chaffee J. Thinking critically / J. Chaffee. – Boston: Houghton Mifflin Company, 1988. – 468 p.
5. Hurson T. Think Better: An Innovator's Guide to Productive Thinking / T. Hurson. – McGraw-Hill Professional, 2007. – 300 p.
6. Moore, K. D. Classroom Teaching Skills / K. D. Moore. – Mc Graw-Hill: 4 Edition, 1998. – 354 p.
7. Tenk K. How to Think Better with Productive Thinking. Generate Insightful New Ideas and Achieve Breakthrough Change With Ten Kaizen. / K. Tenk – [Електронний ресурс]. Режим доступу: // <http://kutenk2000.blogspot.com/2009/02/how-to-think-better-withproductive.html>